

RAQAMLI IQTISODIYOTNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI

Salimov Aziz Farxod o'g'li, Jurayev Elmurod Muxtarovich, Jumayev Nurmuhammadali
Nurali o'g'li

Qarshi davlat texnika universiteti Shahrisabz oziq-ovqat muxandisligi fakulteti o'qituvchisi

Qarshi davlat texnika universiteti Shahrisabz oziq-ovqat muxandisligi fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20204230>

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning mehnat bozoriga ko'rsatadigan kompleks ta'siri ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Raqamlashtirish jarayoni natijasida yangi kasb va mutaxassisliklarning paydo bo'lishi, masofaviy ish shakllarining kengayishi, platforma iqtisodiyotining rivojlanishi hamda mehnat unumdorligining oshishi masalalari yoritiladi. Shu bilan birga, texnologik ishsizlik, malaka tafovuti (skills gap), daromadlar tengsizligining kuchayishi kabi salbiy oqibatlar ham ko'rib chiqiladi. Maqolada inson kapitali, ta'lim tizimi modernizatsiyasi va raqamli savodxonlikni oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, to'g'ri boshqaruv va institutsional islohotlar orqali u iqtisodiy o'sishning muhim omiliga aylanishi mumkin.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, mehnat bozori, inson kapitali, raqamli savodxonlik, bandlik, masofaviy ish, innovatsiya

Kirish

Hozirgi davrda raqamli iqtisodiyot va u bilan bog'liq zamonaviy texnologiyalar jahon xo'jaligi tizimida muhim o'rin egallamoqda. Elektron tijorat, elektron biznes, sun'iy intellekt, bulutli texnologiyalar va katta ma'lumotlar (Big Data) iqtisodiy jarayonlarning ajralmas qismiga aylandi. O'zbekiston Respublikasida ham raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Xususan, 2020 yilning "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilinishi hamda raqamli transformatsiyaga oid qator farmon va qarorlarning qabul qilinishi ushbu sohaning strategik ahamiyatini ko'rsatadi.

Raqamli iqtisodiyot va mehnat bozori transformatsiyasi

Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori tub o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. An'anaviy ishlab chiqarish omillari o'rnini tobora inson kapitali va axborot kapitali egallamoqda. Manuel Kastels axborotlashgan jamiyat sharoitida bilim va axborot asosiy resursga aylanishini ta'kidlaydi.

Raqamlashtirish natijasida:

yangi kasb va mutaxassisliklar (IT mutaxassisi, data-analitik, SMM menejer, kibernetika mutaxassisi) shakllanmoqda;

masofaviy ish va platforma bandligi kengaymoqda;

mehnat unumdorligi oshmoqda;

global mehnat bozori bilan integratsiya kuchaymoqda.

Biroq ayrim an'anaviy kasblarning qisqarishi va past malakali ish o'rinlarining yo'qolishi texnologik ishsizlik xavfini yuzaga keltirmoqda. Klaus Shvabning ta'kidlashicha, to'rtinchi sanoat inqilobi sharoitida asosiy ishlab chiqarish omili kapital emas, balki malakali kadrlar hisoblanadi.

Shu bois mehnat bozori raqamli iqtisodiyot talablariga mos ravishda transformatsiyalashmoqda.

Raqamli iqtisodiyotning nazariy asoslari

Raqamli iqtisodiyot konsepsiyasi postindustrial jamiyat nazariyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Ispan sotsiologi Manuel Castells o'zining "Axborot asri" asarida axborotlashgan jamiyatda bilim va ma'lumot asosiy ishlab chiqarish resursiga aylanishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, iqtisodiy raqobat ustunligi moddiy resurslardan ko'ra intellektual salohiyat bilan belgilanadi.

Shuningdek, Jahon iqtisodiy forumi asoschisi Klaus Schwab tomonidan ilgari surilgan "To'rtinchi sanoat inqilobi" konsepsiyasiga ko'ra, zamonaviy bosqichda fizika, biologiya va raqamli texnologiyalar integratsiyasi mehnat bozorini tubdan o'zgartiradi.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

axborotning strategik resursga aylanishi;

platforma iqtisodiyotining shakllanishi;

global integratsiyaning kuchayishi;

innovatsiyalarning tezkor diffuziyasi;

ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlarining avtomatlashtirilishi.

Ta'lim tizimi va inson kapitalining roli

Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitali davlatning asosiy strategik resursiga aylanadi. Raqamli savodxonlik, innovatsion fikrlash va doimiy o'qib-o'rganish qobiliyati zamonaviy mehnat bozorining asosiy talablaridan biridir.

Jahon banki hisobotlarida texnologik taraqqiyot natijasida ayrim ish o'rinlari qisqarishi mumkinligi, biroq yangi imkoniyatlar paydo bo'lishi qayd etilgan [3]. Shu sababli:

ta'lim tizimini modernizatsiya qilish;

kasbiy qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish;

IT yo'nalishlarini rivojlantirish;

raqamli savodxonlikni oshirish

dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida hayot davomida ta'lim olish (lifelong learning) tamoyili alohida ahamiyat kasb etadi.

Raqamli iqtisodiyotning ijobiy ta'siri

Mehnat unumdorligi oshadi.

Yangi ish o'rinlari yaratiladi.

Global integratsiya kuchayadi.

Moslashuvchan bandlik shakllari rivojlanadi.

Ayollar va yoshlar uchun imkoniyatlar kengayadi.

Salbiy jihatlar va xavflar

Texnologik ishsizlik.

Daromadlar tengsizligining kuchayishi.

Kiberxavfsizlik muammolari.

Mehnat munosabatlarining beqarorlashuvi.

O'zbekiston sharoitida raqamli transformatsiya

O'zbekistonda IT-parklar, startap ekotizimi va elektron hukumat tizimi rivojlanmoqda. Davlat xizmatlarining onlayn ko'rinishga o'tishi byurokratik to'siqlarni kamaytirdi.

Kelgusida quyidagilar ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak:

IT-ta'limni maktabdan boshlash;

kasbiy qayta tayyorlash markazlarini kengaytirish;

hududlar o'rtasidagi raqamli tafovutni kamaytirish;

innovatsion tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash.

Strategik tavsiyalar

Ta'lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish.

Raqamli savodxonlikni ommaviy oshirish.

Kichik biznesni raqamlashtirishga subsidiya berish.

Ijtimoiy himoya mexanizmlarini takomillashtirish.

Xulosa

Raqamli iqtisodiyot mehnat bozorini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. U yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, muayyan xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Kelajak iqtisodiyotida muvaffaqiyat kaliti – bu inson kapitali, innovatsion tafakkur va moslashuvchan ta'lim tizimidir.

To'g'ri strategiya va izchil islohotlar orqali raqamli transformatsiya barqaror iqtisodiy o'sish, yuqori bandlik va farovonlikni ta'minlay oladi.

References:

1. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. – Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
2. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
3. World Bank. World Development Report: Digital Dividends. – Washington DC, 2016.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 19 fevraldagi PF-5349-son Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 iyuldagi PQ-3832-son Qarori.
6. "Raqamli iqtisodiyot" darslik. – Toshkent, 2020.
7. G20 Digital Economy Ministerial Conference Declaration. Düsseldorf, 201